

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

תגובה למאמר של יורי סלע

מאת דניאל אפרתי¹

"כיצד מכוננת המילה את הגוף וכיצד מכונן הגוף את המילים" היא שאלת המפתח בה דן דידיה אנוזיה בספרו המכונן 'אני-עור' המהווה את המצע לפרשנותו של יורי סלע. ההנגדה בין גישתו של אנוזיה לבין הגישה הקרטזיאנית המנגידה באופן גורף בין הגוף לנפש, היא המפתח להבנת הגותו ולמסד עליו נשענות גישות אנליטיות אחרות כמו זו של לאקאן.

עיקר הקושי בהבנת הנחת היסוד של גישות אלו היא היכולת להשתחרר מהאינטואיציה 'הקומנסנסית' לה שותפים דוברי השפה התקנית. על פי אינטואיציה לשונית זו, 'הדבר' כלומר אובייקטים הקיימים בעולם - הם המשתנה הבלתי תלוי ואילו המילה המייצגת את הדבר - היא המשתנה התלוי. פעולת השיום נתפשת כתיוג של אובייקט חיצוני על ידי מושג הנמצא כביכול בתוך 'סל מילים' שהבחירה ממנו היא אקראית ושרירותית.

הדוגמא הבאה תבהיר מדוע השיום אינו רק פעולה מתייגת אלא פעולה המכוננת את האובייקט. בתרבות דוברי השפה המערבית ולא רק בה אנו מבחינים בין המילה 'ציפור'

¹ ספרו המשותף עם הד"ר יהודה ישראלי "הפילוסופיה והפסיכואנליזה של ז'אק לאקאן", יצא לאור בהוצאת האוניברסיטה המשודרת.

המציינת, בין השאר, בעל חיים המסוגל להתנייד ממקום למקום לבין המילה 'עץ' המציינת אובייקט סטאטי. ניתן לדמיון תרבות 'החותכת' את הוויה הבלתי ממושגת באופן שונה. בתרבות זו קיים מושג הנקרא 'ציפעץ'. 'ציפעץ' הוא אובייקט הניחן בתכונות פיזיקאליות מעניינות ביותר ובין השאר באלסטיות מדהימה - פעם בשנה נמתח 'הציפעץ' לאורך של אלפי קילומטרים וכעבור חודשים אחדים הוא חוזר למצבו המקורי...

כבר מדוגמא זו ברור כי מערכת המושגים של דוברי שפה תקנית אינה אלא

קונוונציה וכי ניתן להמשיג את 'הוויה' בדרכים שונות ומשונות - ופועל יוצא הוא שהאובייקטים כולם אינם אלא הבניה סמנטית. הדבר נכון אף לגבי היחס בין 'הגוף' לבין המילים, גם כאן ההנחה כי הגוף ואיבריו היו מקדמה דינה וכי המילים אינם אלא מתן שמות היא שגויה. הקונוונציות הלשוניות הם אלו המבנות את הגוף. הבחירה בהם היא החלטה ובאופן עמוק ניתן לראותה גם כשרירותית, המבדלת נתח הוויה אחד המכונה גוף מהעולם כולו ולאחר מכן מגופם של אנשים אחרים. גם כאן ניתן לדמות אופני חיתוך אחרים של הוויה כמו זה המופיע במיתוסים של יוון העתיקה בהם הזכר והנקבה אינם אלא חצאים של גוף שלם אחד אשר התפצל ובבוא היום הוא מתאחד מחדש. כך, איפה, מכוננת השפה את הגוף שאינו אלא בחשבון אחרון 'הבניה סמנטית'.

בהגותו המאוחרת בכלל וזו שב'מחקרים הפילוסופיים' בפרט, עוסק וויטגנשטיין בהרחבה באופן בו מכונן הגוף את השפה, אצל וויטגנשטיין ההתנהגות הלשונית אינה אלא המשך של ביטויים פיזיים, הבכי של התינוק המעיד על כאב שמקור אפשרי לו הוא הרצון להשיג אובייקט מחוצה לו - מותמר בשלב מאוחר יותר בביטוי 'כואב לי'. תהליך ההתמרה הוא תהליך נרכש בו מלמדים דוברי השפה התקנית את התינוק כי צעקות, בכי והעוויות של הפנים מכונות בשפה בשם "כאב". וויטגנשטיין טורח להדגיש כי מערך המושגים המנטאלי אינו מייצג חוויות פנימיות שהיו שם מקדמה דנא וכי ההתנהגות הלשונית היא המשך ובו בעת התמרה של התנהגות פרה-לשונית של הגוף. מכאן גם ביטול ההנגדה אצלו בין גוף ונפש כפי שמופיע במסורת הקרטזיאנית וביטול ההבחנה בין 'הפנים' המנטאלי ל'חוץ' הגופני.

הטיפול ב"מילים", אף במסורת האנליטית השמרנית, הוא דוגמא מובהקת לכך. ביטול הסימפטום בתגובה 'קונברסיבית' בדמות שיתוק גוף מותמר בהתנהגות לשונית שאינה אלא המשכו של הסימפטום הזה באופן שונה..

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

סלע בחר להתמקד דווקא בוויטגנשטיין המוקדם וב'טרקטאט הלוגי פילוסופי' שכתב בשלב זה. המשגת הסובייקט בפילוסופיה המוקדמת שלו אכן רואה אותו כמי שמונח מחוץ למערכת המושגית. אצל וויטגנשטיין המאוחר המשגת הסובייקט שונה לחלוטין והזיקה בינה לבין המסורת הקונטיננטלית, כמו של אנויה, בולטת לעין. אלא שהזיקה המושגית בין וויטגנשטיין המאוחר לבין פילוסופים קונטיננטליים כמו גם בין הנחות מטא-תיאורטיות של מסורות אנליטיות אנגלו-אמריקניות לבין אלו של לאקאן ואנויה, אינה מטשטשת את ההבדל הסגנוני ביניהם. האחת בהירה והשנייה בה מפגין יורי סלע בקיאות, מפותלת ומעורפלת. הסגנון 'הקונטיננטלי' המעורפל אינו רק מדיר קוראים רבים העוסקים בתחומי הטיפול מהתובנות הנכונות לכשעצמן של מסורת זו. הוא עצמו יוצר בידול בין החוויה הפנימית לבין אופן ההמשגה שלה - קר, מנוכר ומתנשא ובכך סותר את התובנות החבויות בו. על מה שאפשר לדבר, אפשר לדבר באופן ברור, ועל מה שאי אפשר לדבר צריך לשתוק, אמר וויטגנשטיין ושתיקות הם כידוע אופן נוסף של התנהגות לשונית שאינה אלא המשך של הגוף עצמו.

דניאל אפרתי